

*Folyóiratunkban rendszeresen találkozhatott az olvasó külföldi kutatók tanulmányai-
val. Az alkalmat a velük való többé-kevésbé szoros együttműködés adta. Úgy találjuk,
feladatunk közé tartozik az is, hogy a szomszéd országok kutatóinak friss munkáiból
ízeltőt adjunk.*

*Elsőként az osztrák pszichológusokra esett választásunk. Ismert az a tanár–ta-
nítványi kapcsolat, ami az osztrák kísérleti pszichológia reprezentatív alakja, Karl
Bühler és Kardos Lajos között volt. Ennek ellenére kevésbé ismerjük osztrák kollégá-
ink munkáit.*

*Az alábbiakban a bécsi, a grazi és az innsbrucki egyetemen dolgozó osztrák kol-
légáink tanulmányait közöljük. Ezek természetesen nem tükrözik a mai osztrák
pszichológia teljes profilját, de képet adnak néhány vonásáról. Mindenekelőtt arról az
erős elkötelezettségről, amely az alap kutatások alkalmazása iránt megnyilvánul.*

GISELHER GUTTMANN

Bécsi Egyetem, Pszichológiai Tanszék

A PSZICHOLÓGIA AUSZTRIÁBAN

Amikor osztrák pszichológusok külföldön járnak, általában azzal üdvözlik őket, hogy a pszichoanalízis forrásából, Sigmund Freud otthonából származnak. Ezek a pszichológusok azonban gyakran nem is tudják, hogy az osztrák pszichológiának hosszú empirikus és kísérleti hagyománya is van; hogy nagy hangsúlyt helyezett a kvantifikációra és a matematikai megfogalmazásra, s hogy általában a pszichés jelenségek biológiai alapjait tekintette minden pszichológiai kutatás kiindulópontjának.

Ez volt az oka annak, hogy élete során Freud nem kapott kellő elismerést a hivatásos pszichológusoktól: az ő szempontjukból munkája egyszerűen kívül állt a tulajdonképpeni pszichológia területén s inkább az orvostudományokhoz tartozott. Így például Charlotte Bühler, Karl Bühlernek a Bécsi Egyetem első pszichológiai tanszéke vezetőjének felesége (a tanszéket egyébként Karl Bühler számára alapították 1923-ban) önéletrajzában azt írta, hogy férje kapcsolata a pszichoanalízissel „szerencsétlen

módon javarészt negatív volt. Ennek számos oka volt. Karl számára a fő ok az volt, hogy őt elsősorban a kísérleti pszichológia érdekelte...” S ez magyarázza azt a később sokszor meglepetéssel tudomásul vett tényt, hogy Freudnak sosem volt semmilyen kapcsolata Bühlerrel, bár pusztán néhány száz méterre lakott ez utóbbi pszichológiai tanszékétől. Bühler követője Hubert Rohracher a következőt mondta Freudról, önéletrajzában: „névét sosem hallottam pszichológiai körökben; pusztán orvosnak tartották, akinek eszméivel nem szükséges foglalkozni”.

Ez az attitűd természetesen megváltozott, s ma már szoros kapcsolatok vannak a Bécsi Egyetemen a pszichológiai tanszék és a Mélylélektani Intézet között, mely utóbbi még mindig az orvosi fakultás része s jelenleg Hans Strotzka vezeti. E kapcsolatok egyik eredménye az volt, hogy ma Ausztriában a pszichológia pszichoanalitikus kérdésekkel is foglalkozik, de a bécsi iskolára jellemző kísérleti és empirikus módon azonban — ami mindkét diszciplínának csak előnyére szolgál.

Még Viktor Frankl logoterápiája is — bár elsősorban nem empirikus jellegű —, hozzáférhető a kísérleti lélektani kutatások számára. Munkájával kapcsolatban az első empirikus ellenőrzéseket a bécsi pszichológiai tanszéken végezték s a tanszék harmonikus személyes és szakmai kapcsolatokat tart fenn vele, még hozzá a bécsi iskolára jellemző módon: fenntartva egy világosan meghatározott elméleti álláspontot, ugyanakkor nyitottan és toleránsan kezelve más iskolákat. Nem sok hely van, ahol a legkülönbözőbb megközelítéseknek ilyen békés egymás mellett élését megfigyelhetnénk.

Visszatekintve a történelemben, kezdetben senkit sem találunk a pszichológia filozófiai előfutárai közül, aki ennek a tudományos orientációnak az elindítója lehetett volna.

A Bécsi Egyetemet 1365-ben alapította IV. Rudolf Habsburg uralkodó, s Prága után ez volt a második német nyelvű egyetem. Eredeti fakultásai a jogi, az orvosi és a bölcsészeti kar voltak. 1384-ben VI. Urbán pápa létrehozta a római katolikus teológiai kart, mely az idő tájt a legfontosabb fakultás volt. Ez meghatározta a filozófia szerepét az egyetemen belül: mintegy 400 éven keresztül a teológia szolgálólánya (*ancilla theologiae*) volt. A bölcsészkar ebben az időben bevezető tanulmányokat nyújtott és azoknak a hallgatóknak kellett itt előadásokat hallgatniuk, akik a három magasabb fakultás — orvosi, jogi vagy teológiai — valamelyikén akarták folytatni tanulmányaikat. Ezen felül az állam újra és újra beavatkozott az egyetem ügyeibe. Így például 1554-ben a *nova reformatio*, 1623-ban pedig a *pragmatica sanctio* révén, melyek azt eredményezték, hogy a bölcsészkart is a jezsuiták vezetése alá helyezték.

1773-ban XIV. Kelemen pápa megszüntette a jezsuita rendet, ez azonban nem jelentette a filozófia korlátainak feloldását Ausztriában; a kar most már csak egyetlen tanszékből állt, és fokozatosan teljesen az állam ellenőrzése alá került. Végül a helyzet odáig fajult, hogy a professzorok csak előírt és cenzúrázott szöveget olvashattak fel; s a filozófia mint oktatási terület, teljesen jelentéktelenné vált. 1848-ban Thun-Hohenstein gróf egyetemi reformja véget vetett ennek az állapotnak.

Franz Brentano (1883–1917), aki 1874 és 1895 között tanított a Bécsi Egyetemen, volt az aktus pszichológia (a bécsi iskola) megalapítója. A hagyományos arisztotelianus—skolasztikus filozófiából kiindulva az „immanens tárgyszerűsége” alapuló pszichológiát fejlesztett ki. A kutatásnak össze kellett olvadnia a szigorúan empirikus módszerekkel, vagyis az összes lelki jelenség lehető legpontosabb megfigyelésével és

leírásával. Alapvető hozzáállását jól kifejezte Brentano egyik korai, a professzori cím elnyeréséért írott munkájának a jelszava: „A filozófia módszere nem tér el a természettudományok módszerétől”.

Ezeket a gondolatokat Alexius Meinong (1853–1920) folytatta, aki a tárgyelmélet filozófiáját fejtette ki. Pszichológusként legnagyobb próbálkozása a Cristian von Ehrenfels (1859–1932) alapította alaklélektani gondolat kritikai vizsgálata volt. Ehrenfels egyébként először Grazban tanított, majd Bécsben és Prágában (grazi iskola). Bár alapgondolataiból ez nem következett volna szükségszerűen, Meinongot is nagyon érdekelték a kísérletek. Magánérőből létrehozott egy laboratóriumot és 1886–87-ben Ausztriában ő tartotta az első gyakorlati foglalkozást a kísérleti pszichológiából.

A következő lépés kutatók kiemelten tudományra orientált csoportjához kapcsolódik. Ernst Mach (1838–1916), Ludwig Boltzmann (1844–1906) és Moritz Schlick (1882–1936) nevéhez. Mindhárman a fizika területéről jöttek; még Schlick is Max Plancknál írta disszertációját, s ő értékelte elsőként filozófiai szempontból a relativitás elméletet. Schlick egy olyan kör középpontjává vált, mely a filozófia reformját vetette fel, s később, mint a Bécsi Kör vált híressé. Olyan nevek tartoztak ide, mint Hans Hahn, Victor Krafft, Herbert Feigl, Ottó Neurath, Rudolf Carnap. Így jött létre a logikai empirizmus. Karl Popper és Ludwig Wittgenstein, bár ténylegesen sosem vettek részt a Bécsi Kör találkozóin, szintén szoros kapcsolatban voltak annak egyes tagjaival.

Alfred Adler (1870–1937) gondolatai ma szintén inkább élnek az orvostudományban, mint a pszichológiában, s ez nincs minden alap nélkül, ha tekintetbe vesszük az individuálsz pszichológia gyökereit: Adler először általános orvosként praktizált Bécsben, s csak a környezet és a betegség közötti kapcsolatra való hallatlan érzékenysége révén kezdett érdeklődni a pszichiátria iránt – kiterjedt pszichológiai és filozófiai tanulmányok nyomán.

Azt, hogy gondolatait milyen gyorsan kezdték alkalmazni az orvostudományon kívül is, különösen a pedagógiában, jól mutatja az a tény, hogy egyik legjelentősebb tanítványa, a pedagógus Oskar Spiel volt. Spiel az individuálsz pszichológiát a 30-as évektől kezdve, majd a második világháború után folytatva (1946-tól, mint a Bécsi Első kísérleti iskola vezetője) az iskolai nevelésre alkalmazta.

A Bécsi Egyetem pszichológiai tanszéke, bár határozottan empirikus-tudományos attitűdöt képvisel, közeli személyes és szakmai kapcsolatban van Oskar Spiel fiával, Walter Spiel professzorral a Gyermek és Serdülő Pszichiátriai Klinika vezetőjével, valamint Erwin Ringel professzorral, akik mindketten jelentős mai képviselői az individuálsz pszichológiának.

Ez volt Karl Bühler (1879–1963) munkájának háttere, aki – szakított azzal a korábbi hagyománnyal, hogy a pszichológiai kutatás a filozófiai keretében folyjon – s az első bécsi pszichológiai tanszék vezetőjévé vált. Heidelberg közelében született, orvostudományt és filozófiát tanult s 1903-ban Freiburgban kapta meg orvosi diplomáját, bölcsész doktorátusát pedig a következő évben Strasbourgban. 1905-ben aszisztens lett a würtzburgi egyetemen, két évvel később pedig tanítani kezdett ott. Ezután Bonnba ment, 1916-tól pedig professzor volt Münchenben. Az első világháború kezdetekor a katonai sofőrök pszichológiai teszt központjának vezetője lett Münchenben. A háború után egyetemi tanár volt először Drezdában, 1922-től pedig Bécsben.

Az ő vezetése alatt kezdett Bécsben virágozni a pszichológia. A korábban 20 főnyi hallgatóságot vonzó előadások 1000 fölötti sereget vonzottak, s az egyetem legnagyobb előadótermében, az Auditorium Maximumban kellett tartani őket. (Ma, csaknem félszázaddal ezután, a bevezető pszichológiai kurzusokat még mindig ebben az Auditoriumban tartják, hiszen a pszichológia Bécsben hosszú évekig a divatos egyetemi témák legdivatosabbika volt.)

Bühler kiterjedt nemzetközi kapcsolatokat hozott létre: vendégelőadó volt az Egyesült Államokban s felkérték, hogy készítse elő az 1940-ben Bécsben megtartandó nemzetközi pszichológiai kongresszust. Több mint 20 évnek kellett azonban eltelnie, míg visszatért Európába, mint egy nemzetközi kongresszus elnöke (1960-ban Bonnban).

1938 májusában Ausztria nemzeti szocialista elfoglalásának következményeként vissza kellett vonulnia. Alig egy évvel ezután nyugdíját is megvonták tőle. Felesége, Charlotte éppen Londonban volt Hitler inváziója idején és sikerült megszerveznie férje menekülését Norvégián keresztül. Karl Bühler végül is elfogadott egy tanári állást a Minnesota államban levő Saint Paul városának Szent Tamás kollégiumában. A második világháború után meghívták, hogy foglalja el újra a Bécsi Egyetem pszichológiai tanszékét, de ő megtagadta ezt. 1963. október 24-én halt meg, s Los Angelesben kísérték örök nyugovóra.

Bühlernek főleg a gondolkodási folyamatok vizsgálata érdekelte, melyeket bonyolult kísérletek segítségével próbált feltárni.

Sorsával szorosan összekapcsolódott felesége, Charlotte Bühler sorsa. 1893-ban Berlin-Charlottenburgban született egy túlnyomórészt zsidó családból, ő azonban keresztény volt és protestánsként nevelték. Kezdetben a gondolkodási kísérletek érdekelték, és anélkül, hogy erről tudott volna, Karl Bühler gondolat-pár kísérleteit ismeltette meg. Később H. Rickerttel, Carl Stumpffal, Kurt Lewinzel és Oswald Külppével folytatott tanulmányai révén találkozott Karl Bühlerrel. 1916-ban Berlinben összeházasodtak, s Charlotte követte férjét Drezdába, ahol 1920-ban ő is tanítani kezdett az egyetemen. Mikor Karl Bühlernek felajánlották a Bécsi Egyetem pszichológiai tanszékét, felesége egy fejlődéslélektani iskolát hozott létre ugyanott, melyet azután Hildegard Hetzer, Lotte Schenk-Danzinger és Sylvia Bay-Klimpfinger folytattak. Charlotte Bühler is számos külföldi kapcsolatot létesített, különösen szoros kapcsolata volt Gesellel és Edward Thorndike-kal. Mindkettejükkel akkor találkozott, mikor 1 éven keresztül az Egyesült Államokban folytatott tanulmányokat.

1943-ban Hubert Rohrachert (1903–1972) nevezték ki a kor politikai zavarai miatt betöltetlen Bécsi Egyetemi tanszékvezetőjévé. Nagy hatása volt a pszichológiára nemcsak Ausztriában, hanem az egész német nyelvterületen. Maximája, mely szerint a pszichológiából amennyit csak lehet a biológiára kell alapozni, a bécsi iskola alapelvevé vált.

A tiroli Lienzben született Rohrachert két tudományterületen tanult, nevezetesen Innsbruckban jogot, Münchenben pedig Erich Becher és Richard Pauli vezetése alatt filozófiát és pszichológiát. (Abban az időben nem engedélyezték, hogy valaki egyidejűleg két különböző karon vagy egyetemen folytasson tanulmányokat, Rohrachert azonban vállalta a kockázatot.) Miután 1926-ban befejezte pszichológiai tanulmányait, 1927-ben pedig a jogiakat, Innsbruckba ment, és Theodor Erismann-nal dolgo-

zott. Erismann filozófiai hajlamú kutató volt, de igen ügyes kísérletező is: ő tervezte a „fordító szemüveges” kísérleteket a látással kapcsolatos tanulási folyamatok vizsgálatára. Erismann tanítványa majdani utóda, Ivo Kohler később továbbfejlesztette e munkát, ami újabb példa arra, hogy hogyan összpontosított az osztrák pszichológia a tanulásra, még ilyen határterületeken is.

1930-tól kezdve Rohracher Erismann tanársegédeként dolgozott, 1932-ben pedig Innsbruckban kezdett pszichológiát tanítani. 1934-ben érdeklődése az orvosi karra vezette, ahol megismerkedett Hans Berger közleményeivel, aki ekkoriban kezdte az agyi elektromos jelenségeket tanulmányozni. Rohracher azonnal felismerte ezeknek az újonnan felfedezett jelenségeknek az óriási jelentőségét a pszichológia számára, s igen kreatívnak bizonyult a módszertan területén. Az agyi áram kapacitását és vezetését próbálta mérni, bár csak 1968-ban sikerült először az Egyesült Államokban az agyi áramról az első induktív (vezetési) felvételeket készíteni. Rohracher 1935-ben Milánóba ment, hogy Agostino Gemellivel dolgozzon, s itt megkezdte az EEG pszichológiai jelentőségének rendszeres tanulmányozását.

Ausztria nemzeti szocialista lerohanása után, 1938-ban Rohracher otthagyta egyetemi állását. Egy évvel később behívták a hadseregbe. „Politikai megbízhatatlansága” ellenére, ami nagy nehézségeket okozott számára, meglehetősen váratlanul 1943-ban a Bécsi Egyetemre hívták professzornak. Az EEG-vel kapcsolatos kutatásai úgy látszik felkeltették a hatalmon levők érdeklődését, s szemet hunytak politikai nézetei felett.

Ez lehetett az egyik oka annak, hogy Rohracher abban az időben nem folytatta EEG kutatásait, hanem a mikrorezgések vizsgálatára tért át. Ezek a vázizomzat finom tremorjai, melyeket ő fedezett fel, s egész élete során ez maradt a kutatási témája. Különösen jelentős volt azonban az agyi elektromos tevékenységgel kapcsolatos munkája, melyet buzgón folytatott tanítványa s majdani utóda, Giselher Guttmann.

Rohracher számos tanítványa tanít Ausztrián kívüli egyetemeken. Néhány közülük: Walter Toman, aki jelenleg a nyugatnémetországi Erlangen Egyetemen tanít, s korábban sok évet töltött a Massachusetts állambeli Brandeis Egyetemen; Kurt Pawlik Hamburgban, aki jól ismert faktoranalitikus és EEG-vel kapcsolatos munkái révén is jelentős; Klaus Foppa, a svájci Bernben, aki a tanulásemélet nagy szakembere; és Gustav Lienert, aki alapvető munkákat végzett a biológiai statisztika, valamint a farmako-pszichológia terén különböző nyugatnémet egyetemeken (Marlburgban, Düsseldorfban és Nürnbergben).

Hogy áttekintsük az osztrák pszichológiát a nyolcvanas évek elején, vessünk egy pillantást azokra az egyetemekre, ahol a pszichológiát, mint szakot oktatják.

Grazban Ferdinand Wienhandl a Meinong, Vittorio Benussi és Stephen Witasek elindította alaklélektani hagyományt folytatta. Utóda, Erich Mittenecker, aki Rohracher tanítványa s 1968 óta egyetemi tanár a Grazi Egyetemen, az empirikus tudományos megközelítést képviseli, s különösen a tanulási folyamatok érdeklik a pszichológia legkülönbözőbb területein. Az egyik általa vizsgált kérdés: hogyan lehet pszichofiziológiai törvényeket megmagyarázni a tanulásemélet segítségével. Megközelítésére jellemző a széles skálájú statisztikai és információelméleti vizsgálódás.

Helmuth Hubert különösen a pszichofiziológia érdekli, ezen belül is elsősorban a pszichofiziológiai aktivációs diagnosztika és terápia (biofeedback eljárások). Liliann

Blöschl fő érdeklődési területe a tanuláselmélet alkalmazása a klinikai pszichológiában, ami nagy hatással volt a viselkedésterápia további fejlődésére. A szociálpszichológiát ezen az egyetemen Gerold Mikula képviseli, a módszertant pedig Erich Raab, aki kísérleti esztétikával is foglalkozik. A Neuropszichológiai és Emlézetkutatói részleg, melyet Günter Schuster vezet a féltekei dominanciával és a figyelem elektromos korrelátumaival foglalkozik.

Az Innsbrucki Egyetemen Kohler folytatta Erismann hagyományát. Második szakja a fizika volt, ami önmagában is rámutat tudományos irányultságára. Nagyon finom percepciók kísérletei voltak a neuropszichológiával és kibernetikával való összekapcsolódást is elemezte. 1981-ben vonult vissza. Dieter Klebelsberget elsősorban az alkalmazott lélektan kérdései érdeklik: egyik specialitása a közlekedéslélektan, mely területen egyaránt végez terepmunkákat és szimulációt használó laboratóriumi kísérleteket. Emellett farmakopszichológiai kérdéseket is vizsgál, mint például a reakcióknak és a betegség leküzdésének egyének közötti variabilitását.

A Salzburgi Egyetem pszichológiai tanszékén Wilhelm Joseph Revers klinikai lélektanra specializálódott, valamint számos munkát végzett a Herbert von Karajan Alapítvánnyal együttműködve a zenepszichológia területén. Erwin Roth differenciális pszichológiával foglalkozik, különösen az intelligencia és a személyiség elméletével, de az agyi elektromos jelenségek is foglalkoztatják.

A Bécsi Egyetem pszichológia tanszéke jelentős fejlődésen ment keresztül Rohrachertől ideje óta. Az egyik ágazatot, a módszertani és differenciálpszichológiai ágazatot Gerhard Fischer vezeti. Őt főként a matematikai pszichológia érdekli, különösen a valószínűségi mérési modellek kialakítása, valamint az optimális paraméter becslési eljárások kifejlesztése, valamint olyan teszt eljárások, amelyek lehetővé teszik a változások, mint például tanulási hatások valószínűségi mérését. A fejlődéslélektani és alkalmazott pszichológiai részlegekben, melyeket jelenleg Brigitta Rollett és Paulo Innerhofer vezet a hangsúly a tanuláselméleten és a terápiás alkalmazásokon van. Verner Herkner, akinek a szociálpszichológia a specialitása, az egyensúly és attribúciós elméletek területén dolgozik, tekintettel a gyakorlati alkalmazásokra is.

Az általános pszichológiai részleg, melyet Guttmann vezet, főként az agyi elektromos tevékenységgel foglalkozik. A hangsúlyt olyan gyakorlati alkalmazásokra helyezik, mint a pszichodiagnosztika az eseményekhez kapcsolódó agyi potenciálok segítségével; az egyenáramú potenciálok és a tanulási képesség közti kapcsolatok; aktivációs kontroll biofeedback segítségével és önkontroll eljárások.

Az osztrák pszichológia történeti áttekintése és jelenlegi állapotának bemutatása egy kis ország jellegzetes problémáit mutatja. Egy olyan kis országot, ahol a tudomány és a tudományosság évszázadokon keresztül próbált ellenállni az egyetemen kívüli erők nyomásának. A huszadik században ez a nyomás katasztrofális méreteket öltött, bár ennek megvolt ugyan az a pozitív mellékhatása, hogy egy viszonylag kis csoport eszméi világszerte ismertté váltak.

Vonatkozott ez a pszichoanalízisre is: miután legtöbb tanítványa elmenekült Bécsből, 1938-ban, 82 esztendőskorában maga Freud is Londonba távozott, ahol 1939. szeptember 23-án halt meg ugyanabban a hónapban, amikor a második világháború megkezdődött. S vonatkozott a korai Bécsi Iskolára is. A Bühler házaspárral egyidőben számos más fontos személyiség is elhagyta Ausztriát, így például Egon Brunswik, Else

Frenkel, Rudolf Dreikurs és Paul Lazarsfeld. Tragikus sorsuk elősegítette azt, hogy gondolataik különleges erővel terjedjenek s olyan nemzetközi kapcsolatokhoz vezetett, melyek túléltek minden politikai megrázkódtatást. A nemzetközi kapcsolatok ápolása különösen jelentős a tudomány számára ebben a semleges országban, mely kelet és nyugat határán helyezkedik el.

(Pléh Csaba fordítása)